

موسیقی نامہ ما

محمد تقی دانش پڑوہ

روض السرات فی علم النغمات : عثمان بن محمد الجندی

آغاز : فیقول الفقیر الی ربہ الغنی المبدی عثمان بن محمد الجندی انی کنت ممن هاموا

بالصباة

انجام : فهو سید الناس مصباح الانام من ضیاء التوفیق

شماره ۱۵۴ فہرست دانشگاه لیڈز Leeds (۴ : ۳)

از ج . ماکنڈونالد J. Macdonald

از سده ۱۳ پس از ۱۲۹۰ (گک ۳۴)

الروضۃ الغناء فی الغناء یا مجموع الاغانی الاندلسیة : ابو محمد محمد بن الحسین الحائک

التطوانی الاندلسی التونسی المغربی التصاویبی (سده ۹)

(مجلة معهد المخطوطات ۵ : ۱ ص ۲ - ۱۹۰ مکتبۃ الجلاوی - فارمر فہرست ص ۶۰

س ۲۶۱ - فہرست رباط ص ۱۹۶)

آغاز : «بسمہ . وصلى الله . . . تسليما يقول طالب الرحمة والمغفرة من مواهب العلم

و معرفته ابى محمد بن الحسين الحائک التطوانى الاندلسى رحمة الله : الحمد للذى اسبغ علينا نعمه،

ظاهرة وباطنة وتمعنا لذة السماع وجعله قوة القلوب.

وضعت هذا المجموع مشتملا على اصول الحان واصوات وفروع وموشحات وما يشاكلها

من اوزان واييات».

در آن مقدمه است دارای سه فصل :

۱ - جواز السماع واستحکامه

۲ - فی مناقبه و احکامه

۳ - فی اصله و احکامه

در یازده نوبت است.

۱ - طبع الحسینی (المستخرج له حسین بن امیة رجل اعجمی وقیل . . . کان سلطانا

اعجمیا اسمه الحسین وسمى باسمه ، وضع رمل المائة وانه لابل الرمل

۲ - طبع الاصفهان وطبع الزیر افگند

۳ - طبع المائة

- ۴ - طبع الذیل
 ۵ - طبع الاستهلال و طبع عرق الغر
 ۶ - طبع الدان و المرموم
 ۷ - طبع عربیة الحسینی . . .
 ۸ - طبع الحار الاکبر و المشرقی . . .
 ۹ - طبع الحجاز المشرقی
 ۱۰ - طبع عرق العجم
 ۱۱ - طبع العشاق و الذیل و ذیل الذیل

نسخه از آن يك عربی بوده که در کتابخانه لیدن آن را دیدم، به نسخ اندلسی سده ۱۱ و ۱۲، عنوان شنگرف، باحواشی، انجام افتاده.
 زبدة الادوار یا شرح الادوار: عبدالقادر مراغی،
 در يك مقدمه درسه فصل:

- ۱ - معنی لفظ موسیقی ۲ - موضوع موسیقی ۳ - مبادی موسیقی
 و يك مقاله در دو فصل:
 ۱ - شرح کتاب ادوار،

۲ - طریقه عملیات و تألیفات و تصانیف (۱ پ - ۶۷ پ)

سپس خاتمه در زواید فوائد شرح ادوار که رساله جداگانه‌ای را می‌ماند، بنام فواید عشره و ده فایده در آن هست هر يك دو فصل. این خاتمه را رساله دیگری از مراغی دانسته‌اند و شماره دوم همین مجموعه و بنام رساله فی فواید الاشياء نامیده‌اند (۶۸ پ - ۱۸ ز) (درباره‌ای که در کتابخانه نه به زبان ترکی به خط لاتینی نوشته‌اند)

عبدالقادر در این شرح از اعتراضاتی که شده است پاسخ گفته است.
 این شرح به «قوله» است با آوردن متن عربی در هر بندی.

در آن یاد میشود از علامه شیرازی و در آن آمده است: اما احمد بن جعفر الحداد المدائنی در کتاب لوازم الموسیقی ذکر اصناف طریق بسیار کرده و درین بیان کل الضروب و کل النغم کرده و طریق توالف آنها را باز نموده و براییات و اشعار عربی تصانیف به اصلاح اصابع سنه ساخته و آنها را در کتاب کتر الحان ذکر کرده‌ایم.

آغاز: حمد بی‌غایت و شکر بی‌نهایت قادری را که انواع موجودات را به کمال قدرت و تمام حکمت از عدم به وجود آورد . . . چنین گوید . . . عبدالقادر بن غیبی الحافظ المراغی.
 انجام: قوله ولنکتف بهذا القدر فی هذا الفن ونختم الكتاب والحمد لله وحده وصلواته علی سیدنا محمد وآله الطاهرين.

آغاز خاتمه: بسمله. هو القادر علی ما یشاء و به نستعین. الحمد لله رب العالمین . . . اما بعد چنین گوید بنده فقیر حقیر الداعی للمسلمین بالخیر عبدالقادر بن غیبی المراغی.
 انجام آن: هیچ اشتباه نتواند کرد. تمام شد رساله موسیقی از قول حکماء ما تقدم بعون الله تعالی و حسن توفیقه.

نستعلیق سده ۱۰، عنوان و نشان و شکل شنگرف، با حاشیه‌های عربی، ۱۱۸ گ ۲۳ س، در پایان نسخه شعر فارسی و عربی و تفصیل موشک و ترقه و هوایی بروش دستورها و فرمول‌های شیمیائی قدیم و بسیار سودمند (۱۱۹ ز) و نشر فارسی درباره تعریف موسیقی، با وقف نامه عثمان خان باگواهی ابراهیم حنیف، جلد تیماج مشکی مقوایی (ش ۳۶۵۱/۳۱۳۴ نور عثمانیه)
 ش ۳۴۷۰ عربی طویقپوسرای (ص ۲۸۰ فهرست) نستعلیق سده ۹، متن نسخ و شنگرف، با حاشیه رفته‌ها و خط خوردگی‌ها، عنوان شنگرف.

انجام: ما در کتاب جامع الالحان از اقسام ذی الاربع شش را به شش دایره به طریق مقارن

گردانیدیم، پس از این هشتاد بیت است در ۳ ص از خود مراغی.

آغاز: شکر و حمد قادر پروردگار کو عزیزم داشت اندر هر دیار
او درین بیتها میگوید که من به خوشی و شادکامی بسر بردم و تصنیفها ساختم و نوازش
و تربیت از پادشاهان یافتیم. نخست موسیقار دربار سلطان اویس جلایر (۷۵۷ - ۷۷۶) بودم
و او در ۷۷۶ درگذشت سپس سلطان حسین (۷۷۶ - ۷۸۴) فرزندش فرمانروا شد و من در دربار
او بودم و او درگذشت و احمد بهادرخان (۷۸۴ - ۸۱۳) در تبریز فرمان میراند و مرا گرمی
میداشت و او را در آن شهر کشته‌اند و شاهزاده شیخ علی و شاهزاده سلطان بایزید (۷۸۶ - ۷۹۵)
پیدا شدند و من با آنها بودم تا اینکه تیمور (۷۷۱ - ۸۰۷) مرا به سمرقند برد و دیه و خانه
و باغ و بوستان داد و بهشت و ارارود یا ماوراءالنهر را دیده‌ام و همگان را به من گرایش
و اعتقادی پیدا شد و می‌گفته‌اند که در این هشتاد سال کسی مانند او ندیده‌ایم. من از تیمور
نوازشها دیدم و او در سال ۸۰۰ بمرد و شاهرخ (۸۰۷ - ۸۵۰) جانشین او شد و مرا بنواخت.
من اکنون دیگر پیر شده‌ام و بددعای او می‌پردازم. تصنیفهای من است که پس از من به یادگار
خواهد ماند.

پس ازین ابیات عملهای سه‌گانه بستن‌نگار و کواشت است و عمل نهفت غزال و حجاز، سپس
صوت و عمل درنوروز صبا و تتمه در بازگشت، در ۱ ص در بیست بیت که در پایان آمده است:

امید عبدالقادر به‌قادر است که او بر آورنده امید ناامیدانست
زین الالحان فی علم تألیف الاوزان: محیی‌الدین ابو محمد محمد بن عبدالحمید لاذقی

(دیباچه)

در مقدمه و سه فصل بنام سلطان بایزید بن محمد، با شعر فارسی و بندی به فارسی در مقامات
در سه بیت، تاریخ آن ۸۸۸ است چنانکه با مداد در پایان نسخه نوشته است ش ۳۱۳۸/۳۶۵۵ نور
عثمانیه، نستعلیق، عنوان و نشان شنگرف، باشکلهای موسیقی، ۲۱۰ ص ۱۰۶ گ ۹ س، وقف
عثمان خان بگواهی ابراهیم حنیف، ربعی کوچک،

آغاز: الحمد لله المتفرّد بتألیف النعمات الشهية

انجام: حصول معرفة کیفیت تألیف تحصیل بدونه ایضاً

زین الالحان فی علم التألیف الاوزان: محیی‌الدین ابو محمد محمد بن عبدالحمید لاذقی،

به ترکی،

در فهرست موزة مولانا (۲: ۲۷۱) مؤلف آن محمد چلبی لاذقی و پسر عبدالحمید بن
نصوح بن اسرافیل اسرافیل‌زاده و درگذشته ۸۸۷ دانسته شده به نقل از عثمانلی مؤلف لری (۱: ۳۵۴ و
۲: ۵۱) که در آن گفته شده محمد چلبی مؤلف زین الالحان فی علم التألیف والاوزان
والفتحیه است.

آغاز: بسمله. الحمد لله الذي تفرّد بتألیف ادوار طبقات السموات وتوحّد بترکیب
ابعاد الالحان والاجناس والنعمات.

انجام: پس بوفن دخی نعمات ملذّه بوگ کیفیت تألیفین بلدرد و گندن اوترو موسیقی
دکرو الله اعلم بالصواب.

نسخه ۲۱۹۲ موزة مولینا، تعلیق در ۳۵ گ ۱۵ س آراسته و با شکلهای موسیقی،
وقف شده در ۱۲۶۲، در آغاز نسخه آمده «علم الموسیقی اطوار زین الحان در»

سفینه الملك و نقيسة الفلك: از شهاب‌الدین محمد بن اسماعیل بن عمر مصری (۱۲۱۸ -

۱۲۴۷)، در موسیقی درسه انا بیر

۱ - معرفة الموسیقی

۲ - فی مانظمه فيه

۳ - فی التلاحین و العملیات

پس از این يك قیطره است در «عشرة مجاذیف»، مجموعه موشحات است.

آغاز: حمد المن حکم علی اهل الهوی بالنوی والفرافق .

در ۱۲۷۳ و ۱۲۸۱ و ۱۳۱۰ چاپ شده است .

(بروکلن ۲ : ۴۷۴ و ذیل ۲ : ۷۲۱)

فهرست قاهره نسخه نوشته احمد بن یوسف ترکی در شب شنبه ۲۱ ع ۱۲۶۷/۳ از روی

خط مؤلف (نس ۱ ج ۱ ن ح ۱۷۱ ع ۳۲۷۱) نیز دو نسخه دیگر چاپ سنگی (نس ۱ ج ۱ ن ح

۱۷۲ ع ۳۲۷۲ نس ۱ ج ۱ ن ح ۱۷۳ ع ۳۲۷۳)

سلطانیه یا رساله شش مقام یا رساله موسیقی: نجم الدین کوکبی، به نام عبیدالله خان

شیبانی اوزبک (۹۴۰ - ۹۴۶)، در آن از «صاحب شرفیه» یاد میشود .

دوازده مقام دران هست :

۱ - تعریف علم موسیقی

۲ - در بیان موسیقی و تعیین موضوع او

۳ - تعریف نغمه

۴ - تعریف بعد و جنس و جمع

۵ - در بیان پرده های اصلی

۶ - نسبت آوازاها

۷ - مرکبات

۸ - نقر

۹ - ایقاع

۱۰ - ادوار الضروب

۱۱ - تقسیم تصنیف بر اصناف

۱۲ - اقسامی که بر حسب اصول از هم ممتازند.

خاتمه در رعایت حالات و تعیین اوقات و تأثیر نغمات.

آغاز: حمد بی حد حکیم کارسازی را که سازعشاق به نوای ثنای او است (هنرو مردم

۹۵ : ۴۸).

* شماره ۴۶۸۴ بنیاد خاورشناسی شهر تاشکند، نستعلیق سده ۱۳، ۶۴ پ - ۶۵ ر .

* شماره ۱۳۹۴ بنیاد خاورشناسی شهر دوشنبه، نوشته در ۱۳۶۵، من این نسخه را نتوانستم

ببینم و از فهرست چاپ نشده آنجا سراغ یافتیم.

این رساله همانست که به نام «مقامات علیه» یا «رساله علم موسیقی» هم خوانده شده

و تألیف مولانا کوکبی است و در دوازده مقام است.

آغاز: حمد بی حد حکیم کارسازیرا که ساز کار عشاق بنوای ثنای اوست و ثنای بی عدد

کریم بنده نوازیرا که عمل پردازی نقش بند الخ . . . اما بعد این سطر بیست مشتمل بر معرفت اجزاء

وارکان تصنیف واحوال و عوارض آن مرتب بر دوازده مقام و خاتمه موشح به القاب همایون

خسرو خازی عبیدالله خان

۱ - در شرف علم موسیقی

۲ - در بیان معنی موسیقی و تعیین مواضع او

۳ - در تعریف نغمه

۴ - در تعریف بعد و جنس و جمع

۵ - در بیان پرده های اصلی

۶ - در نسبت آوازاها و شعبه ها

۷ - در بیان مرکبات

۸ - در تعریف نقره

۹ - در تعریف ایقاع

۱۰ - در ادوار الضروب

۱۱ - در تصنیف بحسب اجزاء

۱۲ - در بیان اقسام بحسب اصول

(خانه ندارد) آخر : تمت الرسالة المسمی بمقامات العالیة

ورقهای ۲۶۱ - ۲۷۲، اندازه صفحه ۲۱×۱۲/۵ سانتی، اندازه متن ۱۵×۸ سانتی، تعداد

سطر ۱۷، تاریخ کتابت ندارد تخمیناً سالهای پنجاه از قرن ۱۹، در آسیای میانه (بخارا)، نستعلیق

محلای (ملائتی) مرکب سیاه و کاغذ خوقندی (ش B 2257 خاورشناسی لنینگراد)

شرح الادوار بنام شاه شجاع، شرح مزجی و آمیخته و در آن از ادوار و شرفیه یاد میشود.

آغاز : الحمد لله الذی اختار نوع الانسان بمزید اللطف والاحسان

انجام : ونعم النصیر وقد فرغ مؤلفه من اتمامه یوم السبت السابع من صفر لسنة

سبع وسبعین وسبعمائة والحمد لله . . . تسلیما کثیرا

نسخ ریز عبدالملک بن بدر العاصی بلخی در اواخر رمضان ۸۳۸، نشان شنگرف، ۶۸ گ

۲۱ س وزیر دراز، جلد تیماج قهوه‌ای زرکوب درون سرخ بالولا (ش ۳۴۵۸ عربی طوبقیو

سرای ش ۷۴۲۷ فهرست عربی)

الشفاء : ابن سینا

چهار علم ریاضی آنست که یکی از آنها موسیقی است، نسخ کامل بن ابی یزید بن مضر

الحیلی در دهه دوم ذح ۶۲۸ چنانکه در پایان مجسطی آمده است و همه به یک خط است، رحلی

(گویا ش ۶۶۹۱ فهرست، A 3473 طوبقیوسرای)

طوطی نامه : ضیاء نخشبی، داستان شب سیزدهم آن فراهم آمدن هشتاد حکیم و شناختن

طبع ملک زاده و داستان شب چهاردهم آن درباره موسیقی است (۳۹ پ - ۴۳ پ)

(شماره ۳۷۸ فارسی پاریس)

الفتحیه : محیی الدین ابو محمد محمد بن عبدالحمید لاذقی که به نام سلطان بایزید خان

دوم پسر محمدخان (۸۸۶ - ۹۱۶) گویا در ۸۹۰ ساخته و چون در آغاز فتوح او بوده است

آنرا چنین نامیده است.

در آن از فارابی و ابن سینا و صاحب الشرفیه و خواجه عبدالقادر و جامع الالحان و مقاصد

الالحان فارسی او (۸) یاد میشود و عبارت فارسی او نقل ورد میگردد. پس او فارسی هم

میدانسته است، در آن یک مقدمه است در تعریف موسیقی و موضوع آن در سه فصل و دوطرف است

نخست علم التألیف در پنج مقاله دومی علم الایقاع در سه مقاله (آستان قدس ۸ : ۲۴۸).

آغاز : الحمد لله الذی اذا فنا حلاوة الحان عنادل ورد جماله فی دوائر روضات الغبراء

بکمال قدرته ورافته

انجام : وان کان الدخول علی النعمة مقدما یسمى ذلك بعدا وان کان بالعکس ای قبل.

شماره ۶۶۲۹ شرقی موزه بریتانیا، نسخ عربی محمد رشید بن حسن بن شیخ محمد در روز

۱۵ محرم ۱۱۶۱، عنوان و رقم شنگرف، با حواشی ریزتر، با دائره و جدول موسیقی، ۸۸ گ

۱۸ س ربعی نسخه در مارس ۱۹۰۵ به موزه آمده است.

فتوای ابوالسعود مفتی رومیه گویا همان مفسر معروف که از او پرسیده اند که آیا

روا است «لا اله الا الله» را در موسیقی بکار برند، پاسخ داده است که روا نباشد.

(ص ۱ نسخه ۵۶۵ تنویر الابصار و جامع البحار تمر تاشی در کتابخانه دانشگاه آن آربر

میشیگان امریکا)

اما میدانم که در دیار عثمانی برای کلمه توحید موسیقی و غنای خاصی بوده است.

فتوای آخوند ملا محمد فاضل ایروانی که یکی از دانشمندان آن روزگار در سال ۱۳۰۲ دربارۀ علم موسیقی از وی پرسیده و او چنین پاسخ داده است «جواب: مجرد علم را گفتن و یاد گرفتن عیب ندارد بلکه واجب کفائی میباشد و اما در مقام عمل غنا کردن پس جایز نمی باشد، محمد»

* صورت این استفتاء در مجموعه ۲۳۷ ب باکو هست درص ۱ و شماره یکم آنست.
* چنانکه آقای محمدزاده دانشمند ایران شناس باکو به من گفته است با نسخه بنگ و باده فضولی در موزه نظامی شهر باکو هم رسالۀ موسیقی میرزا محسن نواب به فارسی با همین فتوای ایروانی هست.

فرح السالکین: شاید از محمد بن محمد دارابی مؤلف مقامات السالکین که در پایان از رسالۀ وجدیه خود یاد کرده است و این یکی باید همین فرح السالکین باشد که درباره وجد است و سماع و غشیت به دلیل عقلی و نقلی (متروی ۱۲۹۷)

در آن یاد شده است از نصیر الملة والدین و شرح مقامات العارفين او (۴۰ و ۴۱) و جمال الدین سید ابن طاوس و شیخ صفی الدین و صفوة الصفاء که در سرگذشت او است و مقالات او (۳۰ و ۵۸) و از مسالك و عوالی اللئالی و صحیفه الرضا از عبدالعلی بن عبدالحمید بن محمد شیرازی (۱۹) و از شیخ محمد خواتون و احمد اردبیلی و آیات الاحکام او و فاضل کاشی مولانا محسن و مجموعه او (۲۲ و ۵۸) در آن آمده است «این رسالۀ که مسمی به فرح السالکین است مشتمل است بر مقدمه و سه فصل و خاتمه» (ص ۳):

چنین است فهرست مطلبها:

مقدمه در بیان وجد و تواجد و وجود

فصل اول در بیان آیات و احادیث که دلالت بر اثبات وجد دارد

فصل دوم در بیان جواز حرکت دوری از عارفان با برهان عقلی

فصل سوم در آداب وجد و سماع چنانکه از اکابر دین نصیحت رسیده و مرضی عقلاء است خاتمه در بعضی نصایح و مواعظ از ائمه هدی (ع) و کلام حکماء که در تحقیق از مشکلات

نبوت و سیرت انبیاء اقتباس نموده اند.

آغاز: زهی حمد و ثنا که عاشقان وادی ایمن را به طور محبت راه داد و سوختگان ناز فراق را از منبع فیض به آبیاری افاضۀ جناب ابدی بخشید . . . و بعد این چند کلمه ایست در بیان آنکه وجد و سماع و غشیت و امثال این اصلی دارند به دلیل عقلی و نقلی و اگر بعضی این معنی بر خود ببندند قدحی در تحقیق آن ندارد و این رسالۀ که مسمی به فرح السالکین مشتمل است بر مقدمه و سه فصل و خاتمه.

انجام: به مضمون خبر خیر الاثر رأس کل خطاها است و از فتنه و فساد و تعصب و عناد در ظل حمایت خود نگهدارد بحرمۀ محمد و آلہ الطیبین الطاهرین و الحمد لله رب العالمین یا حی یا قیوم . . . یا الله العالمین برحمتک یا ارحم الراحمین.

قد فرغت من تسویدہ شهر جمیدی الثانی سنة ۱۲۴۶ انا عبدالاقول حاجی محمد متخلص به جامع.

شماره ۵۹۲۵/۱ مجلس شورای ملی ص ۱-۷۰ (فهرست ۱۷: ۳۱۵) نوشته حاجی محمد جامع در ج ۲/۱۲۴۶ و او چند حاشیه هم بر آن دارد با نشانه «جامع».

قانون از زین العابدین بن محمد بن محمود حسینی که به درخواست دوستان و به نام امیر علی شیر نوایی (۸۴۱-۹۰۶) ساخته و در قصیده ای هم از او ستوده است.

رساله ایست علمی و هیج مسأله خرافی در آن ندیده ام و گویا از ادوار و شرفیه ارموی و آثار قطب شیرازی و شمس الدین محمد آملی و مراغی بهره برده باشد. رسالۀ جامی در برابر آن کوچک است.

در «مقام لر مسأله‌سی گه‌دائر» دانشمند موسیقی‌شناس تاشکند اسحاق رجب‌زاده (ص ۱۹) و جاهای دیگر چاپ ۱۹۶۳ تاشکند به‌زبان ترکی خاوری و به‌خط روسی) ازین رساله و همین نسخه که خواهیم شناخت و از شیرازی و درویش‌علی چنگی بسیار بهره برده شده و از آنها یاد گشته است.

در تحفة‌السرور درویش‌علی چنگی خاقانی و رساله موسیقی او از «استاد زین‌العابدین رومی چنگی قاضی دانشمند» که استاد خواجه عبدالله مروارید در گذشته رجب ۹۳۲ و شاگرد حسن قطب نایی شاگرد عبدالقادر نایی بوده است یاد شده است.

آیا میشود همو مؤلف این کتاب باشد یا نه؟

دانشمند دیگری می‌شناسم به‌نام «امیر مرتاض سید زین‌العابدین ولی شلاتین هروی» که درباره‌اش نوشته‌اند که سیادتش آشکار ولی ساده است و بی‌عقل معاش، حکیم است و فیلسوف بی‌مانند و آگاه از دانشهای عقلی و نقلی و هنرهای متداول و برتر از دیگران در آنها، به‌پارسایی می‌گذراند و همیشه روزه است و به‌وظائف عبادات می‌پردازد و او را ازین روی مرتاض می‌خوانند، خوش می‌نویسد و شعر می‌سراید و در بحث و مناظره گستاخ است و کسی نمی‌تواند او را ملزم و گرویده و پذیرا سازد، در شطرنج تا آن اندازه حریص است که اگر دو حریف ببیند و با یکی شطرنج می‌بازد دامن آن دیگری را نگاه میدارد تا مبادا از دست برود، مردم از باختن با وی می‌گریزند چه اگر گرفتار بازی شطرنج او گردند هرگز رهایی نخواهند یافت.

او هم‌زمان سلطان حسین میرزا بای‌قرا (۸۴۳ - ۹۱۱) بوده و از ترس شاه اسماعیل (۹۰۷ - ۹۳۰) به‌خراسان آمده و سرانجام به‌ورارود رفته است.

او دیری در مدرسه اخلاصیه هرات که میرعلی شیرنویبی در ۸۹۶ بنیاد گذارده بوده است به‌اندوختن کمال پرداخته و در ۹۰۴ (سال تألیف خلاصه‌الاجبار) در آنجا تدریس می‌کرده است. او بیشتر وقت خود را به‌نشر فوائد علمی می‌گذرانده و در روزگار محمدخان شیبانی (۹۰۵ - ۹۱۶) در مدرسه سلطانی هرات به‌افادت و تدریس می‌پرداخته است. باره دوم که شاه اسماعیل خراسان را گرفته و به هرات رسیده بود او از روی تعصب در تسنن از هرات به‌قندهار گریخته و هم در آنجا گویا پیش از ۹۲۷ - ۹۳۰ که سال تألیف حبیب‌السیر است در گذشته است. گویند که او تحریری بر اصول اقلیدس نوشته است بهتر از تحریر خواجه طوسی.

از این دانشمند، نوایی در مجالس النفایس ساخته ۸۹۶ (ص ۹۲ و ۲۶۷ دو ترجمه فارسی) و خواندمیر در خلاصه‌الاجبار در سال ۹۰۴ (ش ۵۵۸۳ دانشگاه تهران) و زین‌الدین واصفی در بدایع‌الوقایع ساخته نزدیک ۹۱۶ بمانند زنده باد میکنند و واصفی (۲ ر و پ و ۹۴ و ۱۷۵) داستان یورش شاه اسماعیل به هرات و گشتن شیبک‌خان در ۹۱۶ و فتح‌نامه خواندن در جامع ملکان هرات با بودگروهی از بزرگان مانند امیر مرتاض و دیگران را می‌آورد.

در قاموس‌الاعلام (۶ : ۲۵۷) آمده است که سرگذشت او در تذکره دولت شاه هست (در دو چاپ دیده نشده است) و از شاعران ایران است و به‌کثرت مطالعه و فرط زهد و ابتلای به شطرنج مشهور می‌باشد. مطلع غزلی از او در آن آمده است که در مجالس النفایس هم هست. بابر شاه (۹۱۰-۹۳۷) در واقعات بابری که در آن از حوادث ۹۱۰-۹۱۴ یاد کرده است و خواندمیر در حبیب‌السیر که آن را در ۹۲۷ - ۹۳۰ ساخته است (رجال حبیب‌السیر ص ۱۹۸ و ۲۷۵) و حیدر دوغلات در تاریخ رشیدی ساخته ۹۵۳ (ص ۱۴۱ و ۱۵۲ ارینتل کالج میگزین) از او به‌مانند در گذشته یاد کرده‌اند.

پس او باید پیش از ۸۹۶ و شاید اندکی پس از ۹۱۶ تا ۹۲۷ زیسته باشد.

آیا میشود مؤلف قانون همین دانشمند ریاضی‌دان باشد یا نه؟

۱ - نیزینگرید به: ذریعه ۹ : ۱۰۲۹ - فرهنگ سخنوران ۵۳۴ - تاریخ نظم و نثر فارسی نفیسی ۳۳۴.

این رساله در بیست و چهار باب است بدینگونه:

- ۱ - در تعریف نغمه و بعد و جمع و لحن و موسیقی
 - ۲ - در بیان اسباب تیزی و گرانی آواز
 - ۳ - در بیان بعدها و نسبت آنها
 - ۴ - در بیان اشتباه ابعاد به یک دیگر
 - ۵ - در بیان اضافه ابعاد به یک دیگر و فصل ابعاد از یک دیگر
 - ۶ - در بیان تفاوت میان مقدار ابعاد
 - ۷ - در قسمت دستنما (در اینجا آمده است که دستنما نشانها را گویند)
 - ۸ - در بیان ابعادی که از تقسیم مذکور در باب هفتم حاصل شده است
 - ۹ - در بیان اسباب تنافر
 - ۱۰ - در تألیف ملایم
 - ۱۱ - در بیان دوائر (در اینجا از صاحب ادوار یاد میشود)
 - ۱۲ - در بیان دوائر دوازده گانه مشهوره که آنرا مقامات خوانند
 - ۱۳ - در بیان بحور
 - ۱۴ - در بیان طبقات ادوار (در اینجا از صاحب ادوار و خواجه عبدالقادر یاد میشود)
 - ۱۵ - در بیان اشتراك نغمه های ادوار
 - ۱۶ - در بیان دوتار
 - ۱۷ - در بیان عود و ساز کردن آن و استخراج ادوار ازان
 - ۱۸ - در بیان آوازا و استخراج آنها از عود
 - ۱۹ - در بیان شعبه ها
 - ۲۰ - در بیان اصول ادوار (در اینجا از صاحب شرفیه یاد میشود)
 - ۲۱ - در اصطلاح غیر معهود
 - ۲۲ - در بیان ادوار ایقاع (در اینجا از حکیم ابونصر یاد میشود)
- نسخه در باب ۲۲ افتاده است بدینگونه «و ضرب اصل این پنج نقره». در دیباچه فهرست مطالب نیست و این فهرست را از روی متن آورده ام.
- آغاز: بسمله. ملائم ترین نغمه ای که بلبلان خوش الحان گلشن فصاحت سرایند حمد صانعی است که دست قدرتش پرده عدم از چهره گلرخان چمن وجود گشود. . . اما بعد چنین گوید مصنف این رساله زین العابدین بن محمد بن محمود الحسینی که چون به واسطه التماس جمعی دوستان این رساله که مشتمل بر علمی و عملی موسیقی که شعبه ایست از حکمت ریاضی در قلم آمد واجب نمود رسانیدن آن به عرض
همایون طلعت فرخنده را بی	که عالم یافت از فیضش نوایی
امیر دین علی شیر آنکه دایم	به یمن دولتش دین هست قایم
- . . . این کتاب به اسم «قانون» موسوم شد و بر بیست و چهار باب مرتب گشت.
- * شماره ۴۲ موزه علی شیر نوایی در آکادمی علوم اوزبکستان، نستعلیق روشن سده ۱۰ و ۱۱، عنوان و نشان و شکل شنگرف، ۶۳ گ ۱۵ س، ربعی.
- نخستین روزی که به موزه رفتم آقای حمید سلیمان بمن گفته است که رساله بی مانندی در موسیقی داریم آن روز نشد که آنرا ببینم سپس آقای اسحاق رجبزاده نام و نشان آنرا به من گفت بی آنکه شماره ای گفته باشد. دوبار دیگر رفتم و سرانجام آنرا دیدم، بسیار نسخه خوبی است افسوس که افتادگی دارد در پایان، نمیدانم در جای دیگر نسخه ای از آن هست یا نه.
- کشف الغوم والکرب فی شرح آله الطرب: تقی الدین محمد ابی عبدالله بن حسن الفارابی، در هشت باب:

- ۱ - الانغام، النغم والفلك، النغم والفصول، دائرة النغم
- ۲ - العود، سبب وضع العود، وصف العود، اخشاب العود
- ۳ - الجنك، صانعه، انواع المطربين، تأثير الجنك بالملك
- ۴ - السنطير، وصف آلات الطرب
- ۵ - الدف، قصته، الالحان واقسام الشعر، شروء، المغنى، اصول الطرب، حكاية
- ۶ - الشبابه،
- ۷ - الرباب
- ۸ - الكمنجة، الشعبية

ش ۱۹۱۵ دانشگاه قدیس یوسف در ۱۸۱ ص ۹۱س با تصویر افراها (فهرست نسخه‌های لبنان به فرانسه چاپ ۱۹۷۰ بیروت ۴ : ۱۰۶ - ۱۰۹)

ش ۳۴۶۴ عربی طوبقی سرای (ش ۷۴۲۴ فهرست)

آغاز : الحمد لله الذى خلق الموجودات وقدرها واتقن الاشياء بلفظه ودبرها

کلیات جامی دارای رساله موسیقی (۳۸۷ پ - ۳۹۴ ر)

نستعلیق ۲۷ ج ۱/۹۸۰، ص ۲۰۱ زرین، باچندین سرلوح، جدول زر و لاجورد وزنگار،

عنوان شنگرف، رحلی بزرگ، جلد تیماج حنایی ضربی مقوایی با لولا، (ش ۳۶۵۳/۱۴ ۳۷۷۷

نور عثمانیه).

کلیات جامی دارای رساله موسیقی (۵۴۰ ر - ۵۵۹ ر درهامش).

نسخ درمتن ونستعلیق درهامش، با تاریخ ۹۰۱ در نسخ در پایان رساله صرف نوشته یوسف بن موسی، عنوان شنگرف یا زر یا زنگار، با چند پیشانی، دارای دوترنج که در نخستین آمده که به رسم شاهزاده اسلام سلطان احمد پسر بازید پسر محمد پسر مراد نوشته شده و در دومی فهرست کتابها و رساله‌ها است، رحلی بزرگ، با وقف‌نامه، ۸۰۳ گ، جلد تیماج تریاکی رنگین کوب با لولا، رحلی بزرگ، در پایان رساله موسیقی آمده که در ۱ رجب ۸۹۰ نوشته شده و گویا تاریخ تألیف است (!؟) با تاریخ ۸۹۸ که گویا تاریخ مرگ جامی است نوشته شیخ اویس مرغابی

در ۲۱۸ پ در شرح فصوص (ش ۳۶۴۶/۴۰ ۴۱۷۱ نور عثمانیه)

کلیات جامی دارای رساله موسیقی (۲۱۹ ر - ۲۲۶ پ، آغاز این رساله افتاده) نستعلیق ۲۳ شعبان ۹۷۹، در پایان رساله بازبین آن آمده که میرعلی کاتب هروی آنرا نوشته است (اگر الحاقی نباشد) با دوترنج زرین و رنگین درص ۲۰۱ که نام رساله‌ها و کتابها در آن آمده است، با چند سرلوح، جدول زر و لاجورد و شنگرف و زنگار، عنوان شنگرف، رحلی بزرگ، جلد تیماج تریاکی ضربی درون و بیرون مقوایی با لولا، با وقف‌نامه

(ش ۳۲۵۴/۱۰ ۴۱۷۷ نور عثمانیه)

